

Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarishni o‘shishi esa 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 11,7 foizga oshgan. Kimyo mahsulotlarining sanoat mahsulotlaridagi ulushi 2021 yilda 2017 yilga nisbatan 0,8 foizga kamayganligini ko‘rishimiz mumkin.[5]

Yuqorida keltirilgan tahlil natijalariga asoslangan holda xulosa chiqaradigan bo‘lsak, korporativ boshqaruv tizimi sifatini oshirish mexanizmini keng joriy qilinishi sanoatda mahsulot ishlab chiqarishni o‘shirish sur‘atlarini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish tarmog‘ida asosiy mahsulotlarni ishlab chiqarish miqdori hamda ularning barqarorligini ta‘minlash bilan korporativ boshqaruvni joriy qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar orasida bog‘liqlik mavjud ekanligini ko‘rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 dekabrda Davlat ishtirokidagi korxonalarini isloh qilish natijadorligi va bu yo‘nalishdagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan yig‘ilishidagi nutqi // <https://president.uz/uz/lists/view/3130>

2. D.X. Suyunov, E.A. Xoshimov Korporativ boshqaruv modellari:konseptual jihatlar, zamonaviy tendensiyalar va konvergensiyaimkoniyatlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektronjurnali. № 4, iyul-avgust. –2017– 10-13 b.

3. Zaynutdinov Sh.N., Rahimova D.N. Korporativ boshqaruv asoslari. – T.:Akademiya, 2007. – 62 b.

4. Jean-Michel Sahut, Marta Peris-Ortiz & Frédéric Teulon. Corporate social responsibility and governance. Journal of Management and Governance Published:

26 June. –2019 – 917 p. doi: 10.1007/s 10997-019-09472-25. <https://uzkimyosanoat.uz/uz/company/department> сайти маълумотлари.

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUV FAOLIYATINI TAHLIL QILISH USULLARI

i.f.f.d. dots. Xo‘jamurodov Asqarjon Jalolovich
TKTI “Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrasini mudiri
[*khujamurodovaskarjon@gmail.com*](mailto:khujamurodovaskarjon@gmail.com)
Maxmutaliyev Sunnatilla Muhammadali o‘gli
TDIU Magistri

Annotatsiya

Ushbu maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish shakllari va ularni takomillashtirish bugungi kunda mamlakatimizdagi dolzarb mavzulardan biridir. O‘rganilgan va taxlil qilingan ma‘lumotlar asosida aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish shakllari va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy va amaliy asoslangan hulosa, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati, tahlil usullari, ekspert tahlil usullari, samaradorlik.

Bugungi globallashtirish jarayonlarida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish, raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro integratsiyasini faollashtirishda aksiyadorlik jamiyatlari ishtiroki tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, bozor munosabatlarining takomillashuvi va tezkor o‘zgarishlarning hozirgi davrida aksiyadorlik jamiyatlarining samarali moliya-xo‘jalik faoliyatini ular tomonidan puxta ishlab chiqilgan moliyaviy siyosati va uni amalga oshirish mexanizmsiz ta‘minlab bo‘lmaydi. Bu aksiyadorlik jamiyatlarida samarali korporativ boshqaruvni tashkil etishda bugungi kunda jiddiy e‘tibor qaratilayotgan muhim jihatlardan hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotimizda keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatini rivojlantirish, ularning xorijiy kapital bozoriga chiqishini ta‘minlashga erishish, tashqi bozordagi raqobatbardoshligini ta‘minlash korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish va bu borada ilg‘or xorij tajribalaridan samarali foydalanishni dolzarb vazifa qilib qo‘yimoqda.

Bugungi kunda korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish, kapitalni jalb qilish hamda korxonalar, moliyaviy institutlar va aholining erkin mablag‘larini joylashtirishning muqobil manbai sifatida moliya bozorini rivojlantirishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi moliya bozorini o‘rta muddatli va uzoq muddatli istiqbolda rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, unda alohida milliy korxonalar aksiyalarining xorijiy nufuzli fond birjalarida dastlabki tarzda joylashtirilishiga erishish (IPO), ularning xorijiy kapital bozoriga chiqishini ta‘minlashga erishish, iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobat muhitini yaratish hamda mahsulotlar va xizmatlar bozorida bosqichma-bosqich monopoliyani qisqartirishga erishish yo‘lida ustun mavqega ega bo‘lgan korxonalarining aksiya va ulushlarini sotib olishda tadbirkorlik sub‘ektlarining hujjatlarini ko‘rib chiqish tartibini soddalashtirishni ta‘minlashga qaratilgan chora tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Mahalliy va xorijiy olimlarning asarlarini har tomonlama o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, boshqaruv qarorlarining iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari ikkinchi darajali bo‘lib qolgan, vaholanki boshqaruv iqtisodiy samaradorligini baholashning an‘anaviy usullarini mahalliy korporatsiyalarga nisbatan amalda qo‘llab bo‘lmaydi. Shunday ekan, ushbu murakkab muammoning echimini topishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar dolzarbligi juda yuqori hisoblanadi.

Hozirgi paytda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash uslubiyatlarining ikkita guruhi mavjud: boshqaruv va iqtisodiy uslubiyatlar. Boshqaruv mezonlaridan foydalangan holda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash usullari asosan turli reytinglar bilan ifodalanadi.

«RID–Ekspert RA» korporativ boshqaruv reytingi mulkdorlar manfaatlariga rioya qilinishini: kompaniyaning korporativ boshqaruv sohasidagi Rossiya qonunchiligi talablariga javob berishi, korporativ boshqaruv Kodeksi tavsiyalariga rioya qilinishi, kompaniya aksiyadorlarining huquqlari buzilishi risklari mavjudligi va

h.k.ni baholaydi. Ushbu usulning kamchiligi shundaki, u kompaniyaning daromad keltirish qobiliyatini hisobga olmaydi. Asosiy e'tibor mulkdorlar manfaatlariga huquqiy rioya qilishga qaratiladi.

CORE-reyting, reyting «PRAYM-TASS», korporativ boshqaruv reytingi, Standart&Poor's, Brunswick UBS Warburg – ushbu baholash usullarining barchasi har bir baholash ko'rsatkichiga ekspertlarning sub'ektiv fikrlariga asoslangan vazn beradi. Tahlil qilinayotgan kompaniyalar guruhining oliy natijalarini taqqoslash integratsiyalangan ko'rsatkichi foydalaniladi, bu tahlil qilinayotgan korxonalar me'yorlashtirilgan ko'rsatkichlaridan koordinata nuqtasidan etalon korxonalar yolg'iz holdagi koordinata nuqtasigacha bo'lgan masofani ko'rsatadi. Ushbu usullar kamchiligi shunga borib taqaladiki, reyting baholari kam axborot beradi, chunki korxonaning boshqa firmalar orasida egallab turgan o'rnini ko'rsatadi, xolos. Bu usullar faqat korporativ boshqaruv mexanizmlari samarali ishlayotgan kompaniyalarga nisbatan qo'llanishi mumkin. Mahalliy uslubiyatlar qaramaqarshi xarakterga ega, chunki ekspertlarning fikrlariga asoslanadi, xorijiy uslubiyatlarni esa mahalliy korxonalar nisbatan doimo qo'llab bo'lmaydi, chunki ular axborot shaffofligi borasida xorijiy baholovchilar talablariga javob bermaydi. Etalon korxonalar ko'rsatkichlarini shakllantirish ancha shubhali hisoblanadi, chunki vaqt o'tishi bilan yo'nalishni ko'rsatuvchi belgilar o'zgaradi. Shuningdek, ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar hisobga olinmaydi.[1]

Korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning ushbu usullari mulkdorlarning manfaatlarini differentsiatsiya qilishga imkon bermaydi va tahlil qilinayotgan korxonalar faoliyatini baholashning iqtisodiy mexanizmlarini aniqlashtirmaydi.

Iqtisodiy mezonlardan foydalangan holda korporativ boshqaruv samaradorligini baholash usullari:

- korxonaning berilgan vaqt oralig'ida bankrotga uchrash ehtimolini bashorat qilishning statistik asoslangan modellari;
- korxonalar reytinglashning rang uslubiyatlari;
- korxonalar rangga ajratishning tarmoq usullari;
- kreditlash maqsadida korxonalar reytingini aniqlash uslubiyati.

Bu usullarning kamchiligi shundaki, ular iqtisodiy foydani baholashga asoslanadi. Ular mulkdorlarning korxonalar ishidan manfaatdorligini, misol uchun, korxonalar faoliyati ustidan nazorat o'rnatish manfaati, boshqaruv qarorlariga ta'sir etish imkoniyati va h.k.ni hisobga olmaydi. Shuningdek, zamonaviy amaliyotda korxonalar korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning korxonaning bozor qiymati va moliyaviy holatini tahlil qilish asosida boshqaruv samaradorligini baholash natijalarini olishga asoslangan turli miqdoriy usullari ham qo'llanadi.

Aksiyadorlik jamiyatlarida ularning faoliyatlari, xususan minaritar aksiyadorlar huquqlari, moliyaviy faoliyatlariga taalluqli hisobotlar va ma'lumotlar, so'rovnoma o'tkazish va intervyu olish orqali ma'lumotlar olish jarayonida bir qancha muammolarga duch kelinishi tabiiy.

Bugungi kunga qadar O'zbekistonda korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilish va uning samaradorligini oshirishga barcha korxonalarda ham etarlicha e'tibor qaratilayotgani yo'q. Bu holatning sababi, quyidagilardan iborat:

- korxonalar korporativ boshqaruv standartlarini joriy qilish zaruratidan xabardor emas;
- aksiyadorlik qonunchiligi sohasidagi normativ-huquqiy baza mukammal emas;
- korporativ boshqaruv samaradorligini baholash mezonlarini qo‘llash qiyin .

Bundan tashqari, korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning ilmiy asoslangan apparati yo‘q ekanligi korporativ standartlarga rioya qilish zaruratini tushunishni qiyinlashtiradi.

Shunday qilib, xorijdan o‘zlashtirilgan va mahalliy sharoitlarda qo‘llanayotgan korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning barcha usullari doim ham samarali bo‘lavermaydi. Korporativ boshqaruvning iqtisodiy samaradorligini baholashga yangicha yondashuvlar yaratishga asoslangan tamomila boshqa usul talab qilinadi.

Bu vazifani Norton va Kaplan muvozanatlangan ko‘rsatkichlar tizimi usuli yordamida hal etish mumkin, chunki unda miqdoriy hisob-kitoblarni sifat baholari bilan to‘ldirishga qaratilgan harakat amalga oshirilgan. Ular korporatsiyaning umumiy strategiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan boshqaruv samaradorligining barcha oshkora va yashirin omillarini baholashga yordam berishi mumkin. Bu usullarning asosiy kamchiligi shundaki, ularni samarali qo‘llash uchun korxonada o‘zining mufassal ko‘rsatkichlar tizimini mustaqil ravishda ishlab chiqishi va uni qo‘shimcha qiymat yaratish butun zanjiri bo‘ylab barcha bo‘linmalarda joriy qilishi zarur. Ko‘rsatkichlar tizimini tanlashga sub‘ektiv fikrning ta‘sir omili usulning boshqa bir zaif nuqtasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak korporativ boshqaruv samaradorligini kompleksli baholash uchun baholashning iqtisodiy mezonlarini o‘z ichiga oladigan uslubiyat ishlab chiqish zarur.

O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi shakllangan va u hozirda rivojlanib bormoqda, degan xulosaga kelindi. Biroq, milliy korporativ boshqaruv tizimida aniqlangan muammolarni hal etish, uni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

uzoq muddatga mo‘ljallangan «Korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirish konsepsiyasi» ni ishlab chiqish va amalga oshirish;

korporativ boshqaruvni rivojlanishini targ‘ib qiluvchi va ko‘maklashuvchi jamoat tashkilotlarini yaratilishiga sharoitlar yaratish; korporativ boshqaruv va respublika fond bozori o‘rtasidagi uzviy aloqani fond birjasining listing mexanizmi orqali ta‘minlash;

korporativ qonunchilikka minoritar aksiyadorlar huquqlarini samarali himoyalash, korporativ boshqaruv organlari faoliyatini samarali tashkil etishga qaratilgan normalarni kiritish;

aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirish bo‘yicha tadbirlarni amalga oshirish; xodimlarning aksiyalarga egalik qilish rejasi (ESOP) orqali ularni korporativ boshqaruvda ishtirok etishi mexanizmini rivojlantirish.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv faoliyatini tahlil qilish korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi samaradorligini miqdoriy jihatdan aniqlash maqsadida uni reyting asosida baholash metodikasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Metodikaning afzalligi shundan iborat bo‘lishi kerakki, u

aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmining muammoli elementlarini yuzaga chiqarishga imkon berishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xonkeldieva G Korxonalar korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlil qilish “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2017 yil

2. Khujamurodov A., Jumanova Z. Methodological Aspects of the Bank's Information Security //Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN. – 2020. – T. 2249. – №. 0892.

3. Хамидулин М.Б Развитие финансового механизма корпоративного управления, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.-Ташкент, БФА, 2009.

4. Бутиков И.Л. Проблемы формирования и функционирования рынка ценных бумаг в Узбекистане, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.-Ташкент, БФА, 2009.

5. Шоҳаъзамий Ш.Ш. Методологические основы и приоритеты стратегического развития рынка ценных бумаг в Узбекистане, Автореферат дисс...доктора. экон. наук.- Ташкент, БФА, 2011.

6. Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatining samaradorligini oshirish va korporativ boshqaruv tiziminitakomillashtirish bo'yicha komissiyaning 31.12.2015 yildagi majlisi (bayonnoma №02-02/1-187, 11.02.2016y.) asosan tasdiqlangan Korporativ boshqaruv kodeksi.

7. Khujamurodov, A. (2020). Development and formation of the securities market in Russia. Архив научных исследований, 35

AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI TAKOMILLASHTIRISH

Mo'minov Shohjahon Suyun o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Korporativ boshqaruv kafedrasida assistenti
shohjahon091@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada korporatsiyalarda korporativ boshqaruvni rivojlantirish, ularning faoliyatini takomillashtirish va yangi zamonaviy loyihalarda ishtirokini oshirish hamda korporativ boshqaruv orqali iqtisodiyotni yanada rivojlantirish uchun takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Aksiyadorlik jamiyatlari, kapital bozori, investitsiya, korporativ boshqaruv, heyj fondlar, kompaniyalarni korporativ boshqaruv tamoyillari orqali rivojlantirish, texnologik yangiliklar, iqtisodiy rivojlanish.

Bugungi kunda korporatsiyalar, aksiyadorlik jamiyatlari va banklar iqtisodiyotni rivojlantiradigan asosiy tizimlardir. Korporatsiyalar mamlakat iqtisodiyotiga hissa qo'shishda asosiy rol o'ynaydi. Bular asosan aksiyadorlik jamiyatlari hisoblanadi va bu yuridik shaxslar kompaniya yoki tijorat banklari hisoblanadi. Bugungi bozor iqtisodiyotida korporatsiyalarning ahamiyati juda muhim. Korporatsiyalarning va